

УДК 37.013.42 (075.8)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Поліщук Юрій Йосипович
м. Тернопіль

У даній статті розглядається проблема удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення профілактики девіантної поведінки підлітків. Особлива увага приділена висвітленню підсумків реалізації кафедральної науково-дослідної теми «Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики девіантної поведінки підлітків», яка розробляється викладачами кафе-

дри соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету на протязі трьох років. У рамках розробки зазначеної теми у навчальному процесі використовуються технології розвивального навчання, контекстного навчання; технології, що базуються на використанні у процесі професійної підготовки власного досвіду студента та інші.
Ключові слова: профілактика девіантної поведінки, під-

літки, майбутні соціальні педагоги, підготовка майбутніх соціальних педагогів, технології навчання.

Метою даної статті є визначення основних підходів до удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів в цілому, і до здійснення профілактики девіантної поведінки підлітків зокрема.

Аналіз досвіду функціонування професійної соціально-педагогічної діяльності переконливо свідчить про можливість ефективного вирішення багатьох соціальних і соціально-педагогічних проблем, у тому числі і проблеми девіантної поведінки підлітків.

У нашій країні на протязі останніх десяти років простежується тенденція розширення сфер і напрямів соціально-педагогічної діяльності. Поряд з тим необхідно зазначити, що в Україні розвиток професійної соціально-педагогічної діяльності випередив підготовку соціальних педагогів різних спеціалізацій. Враховуючи даний чинник у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка започатковано підготовку соціальних педагогів таких спеціалізацій як соціально-реабілітаційна діяльність, соціально-профілактична діяльність і соціально-правовий захист неповнолітніх. На нашу думку, підготовка соціальних педагогів саме цих спеціалізацій дозволяє найбільш повно врахувати особливості профілактики девіантної поведінки підлітків.

Отже у ситуації постійної трансформації сфери соціально-педагогічних послуг, розвитку соціально-педагогічної інфраструктури, майбутніх фахівців потрібно готувати до профілактичної роботи як у контексті виконання певних функцій і ролей, так і до освоєння нової соціально-педагогічної культури.

Ознайомлення із результатами теоретичного аналізу професійної підготовки фахівців (І. Богданова, А. Калська, К Міщик, В. Поліщук та ін.) і практичним досвідом роботи соціальних педагогів із девіантними підлітками дало змогу виявити ряд суперечностей, які притаманні підготовці майбутніх соціальних педагогів до профілактики девіантної поведінки підлітків, а саме між:

- постійним зростанням вимог суспільства до рівня професійної компетентності соціальних педагогів і реальним рівнем їх професійної підготовки;
- сферами професійної діяльності соціальних педагогів та визначеним напрямом їх професійної освіти, а також наявними спеціалізаціями;
- реальним і бажаним рівнями науково-методичного забезпечення процесу професійної підготовки;
- необхідністю визначення спеціалізацій у ВНЗ і проблемністю прогнозування майбутнього місця роботи;
- реальними можливостями вищих навчальних закладів і новими освітньо-виховними потребами споживачів соціально-педагогічних послуг.

Подолання цих суперечностей можливе за умови створення цілісної системи професійної підготовки суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, яка має неперервний процес і включає в себе: допрофесійну підготовку, різнорівневу підготовку у ВНЗ і післядипломну освіту.

Поряд з тим, сучасна практика здійснення професійної підготовки соціальних педагогів має такі недоліки: переоцінка значення теоретичних знань і недооцінка ролі практичного компоненту; відсутність партнерських взаємин між вищими навчальними закладами і установами, закладами – працевлаштувачами; недооцінка ролі життєвого досвіду студентів; самостійної, навчально-творчої та пошуково-дослідної діяльності. Тому підготовка фахівців для соціально-педагогічної сфери зумовлює використання інноваційних технологій навчання.

При підготовці майбутніх соціальних педагогів до профілактики девіантної поведінки підлітків необхідно враховувати характеристики основних наукових підходів до організації роботи з даною категорією клієнтів.

Так О. Коваленко стверджує, що профілактика девіантної поведінки підлітків – це система комплексних заходів, які здійснюються державними і недержавними організаціями, і які спрямовані на виявлення і подолання причин, що негативно впливають на процес соціалізації школярів, сприяють переходу їх у стан важковиховуваних учнів, а, відповідно, ведуть до вчинення ними правопорушень. Зміст профілактичної діяльності в найбільш загальному вигляді полягає в реалізації системи цілеспрямованих заходів, які забезпечують ефективну дію соціальних норм у всіх сферах життя суспільства [5, с. 82].

Деякі вітчизняні дослідники пропонують чітко розмежовувати поняття «запобігання», «припинення», «профілактика». На їх думку, профілактика – це багаторівнева система державних і громадських заходів щодо виявлення, усунення, нейтралізації причин та умов девіантної поведінки [6, с. 73].

Термін «припинення» відображає не лише негативну оцінку події, котрої намагаються уникнути, а й адресний активний характер запобіжних дій. Припинення полягає в діях, спрямованих на зупинення протиправної поведінки [4, с. 130].

Запобігання є діяльністю держави та суспільства, спрямованою на утримання девіантних проявів на можливо мінімальному рівні через усунення її причин і умов, а також на недопущення і припинення конкретних протиправних дій [3, с. 165].

Відомі різні види профілактики, які тісно пов'язані між собою. Це соціальна профілактика, психологічна профілактика, медична профілактика, педагогічна профілактика і соціально-педагогічна профілактика. Саме на здійснення останньої і акцентують увагу при підготовці майбутніх соціальних педагогів.

Питання соціально-педагогічної профілактики вивчалися такими видатними педагогами як П. Люблінський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький та інші. Зокрема, Р. Овчарова вважає, що соціально-педагогічна профілактика – це система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків, що сприяють прояву різних видів її активності [8, с. 277].

До найбільш важливих завдань профілактичної роботи відносять: організацію соціального середовища; інформування (просвітницька робота); активізацію особистісних ресурсів; активне соціальне формування соціально важливих звичок; мінімізацію негативних наслідків девіантної поведінки; організацію діяльності, що є альтернативою девіантній поведінці; організацію здорового способу життя. Робота може здійснюватися як на індивідуальному рівні, так і з групою.

Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики девіантної поведінки підлітків є однією із колективних науково-дослідних тем, які розробляються колективом кафедри соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. У рамках зазначеної дослідно-експериментальної роботи ми використовуємо технологію розвивального навчання (В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Заков, Н. Кузьміна, Н. Платонова та ін.), що передбачає побудову процесу професійної підготовки соціальних педагогів на межі їх можливостей та здібностей. На нашу думку, активне управління гностичним компонентом навчально-пізнавальної діяльності, сприяє інтенсифікації навчального процесу та активізації пізнавальної діяльності студентів.

На різних етапах розробки кафедральної науково-дослідної теми було апробовано такі форми навчальної діяльності:

- проблемний виклад матеріалу;
- проведення спільно з вчителями і соціальними педагогами, які працюють в загальноосвітніх навчальних закладах, міждисциплінарних конференцій і семінарів, круглих столів;
- застосування індивідуально-творчих та групових форм роботи;
- логічні завдання, участь у соціально-педагогічних проєктах і програмах, що розвивають навички самостійного мислення, вибору, пошуку, наукової полеміки;
- підготовка і захист індивідуально-дослідних завдань,

творчих робіт;

– управління самостійною роботою студентів, процесом їх самоосвіти;

– формування потреби у самовдосконаленні, самоорганізації та знаходженні внутрішніх джерел професійного самовдосконалення;

– самостійна індивідуальна робота, консультування.

У процесі реалізації кафедральної науково-дослідної теми ми також використовуємо технологію контекстного навчання (Н. Борисова, А. Вербицький, В. Вергасов та ін.), що передбачає побудову навчального матеріалу на основі розв'язальної моделі професійної діяльності, причому вимоги з боку професії є основними, такими, що визначають зміст підготовки майбутніх спеціалістів [2, с. 137].

О. Вербицький трактує технологію контекстного навчання як «... сукупність предметних завдань, організаційних, технологічних форм і методів діяльності, ситуацій соціально-психологічної взаємодії, характерних для конкретної практичної діяльності» [1, с.72].

Як свідчать результати досліджень Н. Борисової, О. Вербицького та О. Вергасова, а також наші кафедральні розробки, конструювання системи підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення профілактики девіантної поведінки підлітків з використанням технології контекстного навчання сприяє модифікації змісту професійної підготовки у контексті базової мети, якою виступає суб'єктний розвиток майбутнього фахівця, його психологічна, гностична, технологічна і комунікативна готовність до професійної діяльності.

Результати проведеної нами науково-дослідної роботи дали змогу дійти висновку, що технології контекстного навчання дають можливість:

– опиратися у процесі професійної підготовки на реальний досвід і практику роботи соціальних педагогів по організації профілактики девіантної поведінки підлітків (зазначений досвід був вивчений і узагальнений викладачами кафедри соціальної педагогіки у ряді загальноосвітніх навчальних закладів і професійно-технічних училищ м. Тернополя);

– аналізувати й осмислювати на конференціях, дискусіях, семінарських заняттях конкретні факти, які приводять до появи девіантних підлітків, а також приклади роботи із даною категорією клієнтів;

– залучати студентів як до організації профілактичної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах і професійно-технічних училищах, так і до роботи з девіантними підлітками;

– використовувати «метод роботи з конкретною ситуацією», що сприяє засвоєнню цінностей соціально-педагогічної діяльності, формуванню вміння працювати в команді, встановлювати духовно-психологічні контакти з проблемними підлітками;

– формувати професійне мислення, індивідуально-творчий стиль роботи через моделювання наслідків профілактичної роботи із школярами та учнями професійно-технічних училищ.

У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики девіантної поведінки підлітків залучення навчального матеріалу здійснювалося на основі відбору і розташування змістового матеріалу відповідно до логіки його ускладнення; були розроблені різні типи як організації профілактики, так і роботи з девіантними підлітками, ситуацій і дилем відповідно до їх ускладнення; широко використовувалися алгоритми-рекомендації з метою відпрацювання орієнтовної основи дій у процесі вирішення кожного типу завдань, проблем чи дилем. Кожному рівню організації профілактичної роботи чи роботи з девіантними підлітками відповідають певні типи завдань чи

дилем. Як свідчать результати реалізації кафедральної науково-дослідної теми, дидактично грамотне їх використання сприяє підвищенню інтересу студентів до практичної соціально-педагогічної діяльності, залученню їх до активної участі в ній, формуванню вмінь і навичок роботи з проблемними підлітками і різними типами соціально-педагогічних ситуацій.

З технологіями контекстного навчання тісно пов'язані технології, що базуються на використанні у процесі професійної підготовки власного досвіду студента (А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шлак та ін.). При використанні цих технологій, ми опиралися на положення А. Нісімчук, що вихідним моментом організації навчального процесу є відповідні фази, кожна з яких передбачає формування певних якостей, здібностей і вмінь у студентів [7, с. 192]:

– перша – фаза конкретного досвіду – здатність високої сприйнятливості нового досвіду;

– друга – фаза рефлексивного спостереження – здатність до цілісного розуміння. Сприймання, понять і уявлень, які допомагають отримані в ході спостережень дані вибудувати в послідовну, логічну теорію;

– третя – фаза абстрактної концептуалізації – здатність до цілісного розуміння, сприймання понять і уявлень, які допомагають отримані в ході спостережень дані вибудувати в послідовну, логічну теорію;

– четверта – фаза активного експериментування – здатність використовувати свої теоретичні уявлення для прийняття рішень, вирішення проблем, що в свою чергу сприяють набуттю нового досвіду.

Сучасним дидактичним пошукам з цього напрямку властиві орієнтація на тісний зв'язок навчання з безпосередніми життєвими потребами, інтересами і досвідом студентів.

Ідея опори на власний досвід студентів розроблялася нами як наслідок проведення різного виду навчальних практик, в ході яких вони відпрацьовували як практику організації профілактичної роботи, так і практику роботи з важковиховуваними підлітками. Основою такого підходу є обмін досвідом зазначеної роботи, постановка студентів в позицію активного суб'єкта власного професійного формування, пошуку і визначення власних особистісних цільових установок і ціннісних орієнтацій.

Мова йде не просто про залучення емпіричних спостережень, запасу життєвих вражень студентів у ролі «допоміжного матеріалу», що використовується викладачем як ілюстративне доповнення. Досвід студентів може і повинен слугувати важливим джерелом навчального пізнання.

Важливо також не забувати, що необхідною складовою професійної компетентності соціального педагога є комунікативні вміння, уміння встановлювати вербальні і невербальні форми контактів з проблемними підлітками, а також з учителями і батьками важковиховуваних підлітків.

У процесі удосконалення навчально-виховного процесу також використовуються технології педагогічної комунікації. Зокрема, Н. Платонова пропонує розглядати використання технологій педагогічної комунікації у двох аспектах: як чинник результативної педагогічної діяльності, її освітньої функції і як інструментальне забезпечення оволодіння техніками спілкування майбутніх фахівців [9, с. 107].

Таким чином, підготовка майбутніх соціальних педагогів до здійснення профілактики девіантної поведінки підлітків є важливим напрямом загальної професійної підготовки майбутніх фахівців і проблема її удосконалення постійно перебуває в центрі уваги викладачів кафедри соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Література і джерела

1. Вербицький А. Технологія контекстного обучения в системе повышения квалификации /А. Вербицький. – М.: Наука, 1989. – 147 с.
2. Вергасов В. М. Активизация мыслительной деятельности студентов в высшей школе /В. М. Вергасов. – К.: Вища школа, 1979. – 216 с.
3. Иванов Ю. Ф. Криминология / Ю. Ф. Иванов. – К.: Вид. Паливода А. В., 2006. – 264 с.

4. Змановская Е. В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения) / Е. В. Змановская: Учеб. пособие. – М.: Академия, 2003. – 288 с.
5. Коваленко О. И. Курс лекций по криминологии и профилактике преступлений / О. И. Коваленко. – Донецк: Донеччина, 1995. – 590 с.
6. Колеснікова О. В. Соціальна, соціально-педагогічна і психологічна робота в школі / О. В. Колеснікова. – Харків: ТОВ «Славена», 2010. – 136 с.
7. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: Навч. посібник / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К.: Просвіта, 2000. – 368 с.
8. Овчарова Р. В. Справочна кника соціального педагога / Р. В. Овчарова. – М.: Сфера, 2001. – 480 с.
9. Платонова Н. М. Дидактика соціального образования: особенности обучения социальной работе / Н. М. Платонова. – СПб: С-Петербургский ун-т, 2001. – 168 с.

В этой статье рассматривается проблема усовершенствования процесса профессиональной подготовки будущих социальных педагогов к осуществлению профилактики девиантного поведения подростков. Особенное внимание уделено анализу итогов реализации кафедральной научно-исследовательской темы «Подготовка будущих социальных педагогов к профилактике девиантного поведения подростков», которая разрабатывается преподавателями кафедры социальной педагогики Тернопольского национального педагогического университета на протяжении трёх лет. В рамках разработки данной темы в учебном процессе используются технологии развивающего обучения, контекстного обучения; технологии, которые базируются на использовании в процессе профессиональной подготовки личного опыта студента и другие.

Ключевые слова: профилактика девиантного поведения, подростки, будущие социальные педагоги, подготовка будущих социальных педагогов, технологии обучения.

This article deals with the problem of improving of the process of future social workers training to implement the prevention of deviant behavior among teenagers. The particular attention is paid to the results of the department research theme realization "The future social workers training to prevent the deviant behavior among teenagers", which is developed by teachers of the social pedagogy department of Ternopil National Pedagogical University for three years. Within the given topic development in the learning process it is used the technologies of developmental education, contextual learning; the technologies that are based on the student experience using in the training process.

Key words: prevention of deviant behavior, teenagers, future social workers, training of future social workers, educational technologies.